

ภาษาบาลี ๑ คำ คติธรรมประจำสัปดาห์ “มโน — จิต, สภาพที่รู้แจ้งอารมณ์”

มโน อ่านตามภาษาบาลีว่า มะ - โน แปลว่า สภาพที่รู้แจ้งอารมณ์ เป็นอีกคำหนึ่งที่กล่าวถึงจิต ซึ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในการรู้แจ้งอารมณ์ ข้อความในสัทธัมมปัชโชติกา อรรถกถา ขุททกนิกาย จุฬนิทเทส ได้แสดงความหมายของคำว่า มโน ดังนี้

“ชื่อว่า มโน เพราะรู้ อธิบายว่า รู้แจ้ง”

พระพุทธประสงค์ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญพระบารมีมาตลอดระยะเวลาที่ยาวนาน ตั้งแต่เมื่อครั้งที่ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ก็เพื่อที่จะได้ตรัสรู้สภาพธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่มีจริงด้วยพระองค์เอง แล้วทรงมีพระมหากรุณา แสดงสิ่งที่พระองค์ได้ตรัสรู้ให้สัตว์โลกได้เข้าใจ เป็นคำในภาษามคธอันเป็นภาษาที่ดำรงรักษาพระพุทธศาสนา ซึ่งแต่ละชนชาติที่ไม่ได้ใช้ภาษานั้น ก็ฟังพระธรรมของพระองค์ในภาษาของตนเอง เพื่อที่จะได้เข้าใจสิ่งที่มีจริงอย่างถูกต้องตรงตามความเป็นจริง เป็นการเข้าใจธรรมในภาษาของตนๆ จะเห็นได้ว่าพระธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงมาจากการตรัสรู้ความจริงของสิ่งที่มีจริงทุกขณะ ตรงตามความเป็นจริง

ในสังสารวัฏอันยาวนาน แต่ละบุคคลก็เกิดมาแล้วนับชาติไม่ถ้วน ซึ่งก็ไม่พ้นไปจากความเป็นไปของสภาพธรรม คือ จิต (สภาพธรรมที่เป็นใหญ่เป็นประธานในการรู้แจ้งอารมณ์) เจตสิก (สภาพธรรมที่เกิดร่วมกับจิต) และรูป (สภาพธรรมที่ไม่รู้อารมณ์อะไร) เพราะผู้ที่ยังมีกิเลสอยู่ ยังมีตัณหา ยังมีอวิชชาซึ่งยังดับไม่ได้ ก็ยังต้องมีการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ร่ำไป ประการที่สำคัญ คือ ไม่ว่าจะเกิดเป็นใคร มีอายุยืนนานเพียงใด ก็ดำรงอยู่เพียงชั่วขณะจิตเดียวเท่านั้น จิตขณะหนึ่งเกิดขึ้นแล้วดับไป เป็นปัจจัยให้จิตขณะต่อไปเกิดขึ้น จิตไม่สามารถเกิดขึ้นพร้อมกันสองดวงหรือสองขณะได้ หรือ ไม่ใช่ว่าจะมีจิตดวงเดียวเกิดขึ้น เป็นที่ยั่งยืนตลอดไป เพราะตามความเป็นจริงแล้ว มีจิตเกิดดับสืบต่อกันอยู่ตลอดเวลา อย่างไม่ขาดสาย เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง เป็นวิบากบ้าง เป็นกิริยาบ้าง ตามความเป็นไปของจิต ซึ่งก็เป็นอย่างนี้มานานแล้วในสังสารวัฏ

เมื่อกล่าวถึงสิ่งที่มีจริงแล้ว เป็นสภาพธรรม ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน จำแนกเป็นสภาพธรรมที่เป็น “จิต” เป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ เป็นใหญ่เป็นประธานในการรู้แจ้งอารมณ์ สภาพธรรมที่มีจริงอีกอย่างหนึ่ง คือ “เจตสิก” ได้แก่ สภาพธรรมที่เกิดพร้อมกับจิต ดับพร้อมกับจิต รู้อารมณ์เดียวกับจิต แต่ว่ากระทำ

กิจของตนต่างๆ กันไป สำหรับเจตสิกมีทั้งหมด ๕๒ ประเภท มี ผัสสะ (สภาพธรรมที่กระทบอารมณ์) เวทนา (ความรู้สึก) สัญญา (ความจำ) เจตนา (ความตั้งใจ) เป็นต้น และในการอบรมเจริญปัญญา ก็จะรู้ลักษณะของรูปธรรมด้วย ซึ่งเป็นสภาพธรรมที่มีจริงอย่างหนึ่ง แต่ไม่ใช่สภาพรู้ ไม่ใช่ธาตุรู้ ตัวอย่างของรูปธรรม เช่น สี เสียง กลิ่น รส สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นต้น การอบรมปัญญา ก็เป็นการรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงโดยละเอียด เพื่อที่จะให้เข้าใจชัดในความเป็นอนัตตา ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน ของสิ่งที่มีจริง ที่เกิดขึ้นเป็นไปในชีวิตประจำวัน ทั้งจิต เจตสิก และรูป ส่วนพระนิพพานนั้น เมื่อยังไม่ประจักษ์ ก็ควรที่จะได้ศึกษาเพื่อที่จะได้เข้าใจเรื่องของสภาพธรรม ๓ ประเภท คือ จิต เจตสิก รูป ก่อน

เมื่อกล่าวถึงจิตแล้ว อีกคำหนึ่งที่ใช้แทนจิต คือ มโน หรือ มนะ เป็นสภาพธรรมที่เป็นใหญ่เป็นประธานในการรู้แจ้ง ซึ่งคำว่ารู้แจ้งในที่นี้ ไม่ได้หมายถึง ปัญญา แต่เป็นสภาพธรรมที่รู้แจ้งซึ่งอารมณ์ ลักษณะของจิต ทุกขณะทุกประเภท คือ รู้แจ้งอารมณ์เท่านั้น เช่น จิตเห็น ก็รู้แจ้งสีหรือสิ่งที่ปรากฏทางตา จิตได้ยิน ก็รู้แจ้งเสียง เป็นต้น

การศึกษาเรื่องของจิต เป็นการที่จะพิจารณาสภาพธรรมที่กำลังปรากฏอยู่ในขณะนี้ ถ้าไม่เคยคิดเลยว่า จิตอยู่ที่ไหน ถ้าไม่รู้อย่างนี้ ก็จะไม่สามารถรู้ลักษณะของจิตได้ เพราะมีจิต แต่ไม่ทราบจิตอยู่ที่ไหน เพราะฉะนั้น ก็ไม่สามารถพิจารณาลักษณะของจิตได้ว่า เป็นเพียงสภาพรู้ ธาตุรู้ อากาโรรู้ ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน ที่ว่าทุกคนมีจิตนั้น ไม่ได้นอกเหนือจากชีวิตประจำวันเลย ในขณะที่กำลังเห็นเดี๋ยวนี้เอง เป็นสภาพที่รู้สิ่งที่กำลังปรากฏ โดยสภาพรู้ เป็นจิต หรือ มโน นั่นเอง นอกจากนั้นแล้ว ในขณะที่ได้ยินบ้าง ได้กลิ่นบ้าง ลิ้มรสบ้าง รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสบ้าง คิดนึกบ้าง เป็นกุศลจิตบ้าง เป็นอกุศลจิตบ้าง ทั้งหมดนี้คือความเกิดขึ้นเป็นไปของจิต

เมื่อกล่าวโดยประมวลแล้ว ทุกขณะของชีวิตคือการเกิดดับสืบต่อกันของจิตหรือมโน (รวมถึงสภาพธรรมที่เกิดร่วมกับจิต คือ เจตสิก ด้วย) และที่สำคัญ จิต ไม่ใช่เรา เป็นธรรมที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยหลายอย่าง เช่น มีที่เกิด มีอารมณ์ มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย เป็นต้น เป็นการปฏิเสธความเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล อย่างสิ้นเชิง ไม่ว่าจะฟัง จะศึกษาในส่วนใดก็ตาม ก็เพื่อเข้าใจถูกเห็นถูกตามความเป็นจริงว่า เป็นธรรม ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน จริงๆ ทั้งหมดของพระธรรมคำสอนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงเป็นไปเพื่อความเข้าใจถูกเห็นถูกในสิ่งที่มีจริงตามความเป็นจริงโดยตลอด

ชมรมบ้านธัมมะ มศพ. : www.dhammadhomefellowship.com, โทร. ๐๘๑-๘๓๒๐๕๗๗